

Finanční gramotnost dospělých

Problém a jeho dopady

Nízká úroveň finanční gramotnosti přináší významná rizika nejen pro život jednotlivců a jejich rodin, ale i pro celou společnost. Měření finanční gramotnosti dospělé populace v České republice realizované Ministerstvem financí ČR v roce 2020¹ ukázalo, že 52 % české dospělé populace má nízké povědomí o řízení osobních financí a celkem 31 % osob vykazuje nízkou ekonomickou zodpovědnost. Téměř desetina občanů si nevytváří finanční rezervy. Výsledky šetření České bankovní asociace (ČBA) za rok 2021² navíc ukázaly, že více než čtvrtina Čechů se hůře orientuje ve finančních záležitostech. Celých 15 % občanů má problémy s početními úkony a údaji týkajícími se práce s procenty (např. výpočet úrokové sazby u úvěrů), což ukazuje na vysoký podíl osob potýkajících se s nedostatečnou matematickou gramotností. Další problémy souvisí s digitalizací finančních produktů a služeb, kde sehrává roli nedostatečná úroveň digitální gramotnosti české dospělé populace.

Nízká či nedostatečná úroveň finanční gramotnosti může být jedním z faktorů zvyšujících se zadlužení spotřebitelů a domácností, které je může zavést do spirály dluhové pasti a v konečném důsledku vést k jejich předlužení, a v některých závažnějších případech vyústit až v exekuci a insolvenční řízení. Tyto problémy se pak odráží ve zvyšování počtu lidí závislých na vyplácení sociálních dávek, a tím i na zvyšování zátěže veřejných financí. Jednou z možností, jak přispět ke zlepšení tohoto stavu, je cílené vzdělávání dospělých v otázkách týkajících se financí.

Dopady nízké finanční gramotnosti na jednotlivce (příklady):

- Zvyšování zadluženosti, riziko předlužení (případně exekuce, insolvenčního řízení apod.)
- Snížení kvality života z důvodu zadluženosti
- Zvyšování závislosti na sociálních dávkách
- Snížování úspor domácnosti a finančních rezerv pro případ výpadku příjmu
- Nedostatečné zajištění pro případ nemoci a odchodu do penze
- Riziko propadu do existenčních finančních obtíží
- Nízká schopnost orientovat se v nabídce finančních produktů a služeb
- Nízká schopnost či neschopnost čelit nástrahám finančního trhu (např. manipulativní techniky prodejce, praktiky neseriózních finančních poradců, predátorské nebankovní společnosti)
- Podhodnocování rizik a nákladů úvěrových produktů (např. nízká schopnost rozpoznat a vybrat finanční produkt z hlediska výše úrokové sazby)
- Nízká schopnost využívat digitální finanční nástroje

Dopady nízké finanční gramotnosti na společnost (příklady):

- Zvyšování výdajů státního rozpočtu, a tím celkové zátěže veřejného financování
- Snížování investic spotřebitelů a domácností do ekonomiky
- Snížování HDP a celkové výkonnosti ekonomiky

Přínosy zvýšení finanční gramotnosti

Nejobecnějším pozitivním důsledkem zvýšení úrovně finanční gramotnosti občanů je posílení odpovědného finančního chování a rozhodování. Dalším pozitivním důsledkem může být zvýšení dlouhodobé finanční stability spotřebitelů a domácností, optimálnější správa rodinných financí, zvýšení úspor domácností a jejich investic do ekonomiky, porozumění finančním produktům i jejich vhodnému využití a schopnost brát na

¹ Viz <https://financnigramotnost.mfcr.cz/cs/pro-odborniky/mereni-urovne-financni-gramotnosti/2020/mereni-financni-gramotnosti-2020-3302>; šetření probíhalo i v letech 2010 a 2015.

² Viz <https://cbaonline.cz/cesi-a-financni-gramotnost-2021>

sebe realistické finanční závazky a přiměřená rizika. Zvýšení úrovně finanční gramotnosti se může odrazit ve snížení počtu lidí závislých na vyplácení sociálních dávek, a tedy i ve snižování zátěže veřejných financí.

V dlouhodobé perspektivě pak může zlepšení úrovně finanční gramotnosti přinést zvýšení blahobytu obyvatelstva, včetně ohrožených skupin občanů, jako jsou např. sociálně znevýhodnění a senioři.

Co je finanční gramotnost, její součásti (definice)

Finanční gramotnost je soubor znalostí, dovedností, kompetencí, hodnot, postojů a návyků, které občané potřebují k tomu, aby finančně zabezpečili sebe a svou rodinu, byli schopni se poučeně rozhodovat o osobních financích a mohli se bezpečněji a sebevědoměji pohybovat na trhu finančních produktů a služeb. Finančně gramotný občan je vybaven kompetencemi, které jsou nezbytné pro správu hotovostních a bezhotovostních peněz a manipulaci s nimi, orientuje se v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat osobní/rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace. Finanční gramotnost je praktické, skutečné jednání a rozhodování v reálných životních situacích.

Finanční gramotnost můžeme orientačně rozdělit na čtyři okruhy témat:

1. Peníze a transakce

- znalosti týkající se peněz a jejich ekvivalentů (podoby peněz, nejznámější zahraniční měny, směna měn, kurzovní lístek ČNB)
- znalost základních operací s penězi (nakupování, placení, hotovostní a bezhotovostní platební styk, placení na internetu), schopnost jejich aplikace v praxi
- znalost základních finančních pojmů (daňový doklad, výpis z účtu, spoření, investice, dluh, úvěr, úrok, úroková sazba, RPSN, riziko, výnos a likvidita, inflace atd.)
- orientace v různých typech finančních produktů a služeb, schopnost prakticky využívat danou informaci pro svá finanční rozhodnutí
- schopnost porovnávat a volit nejvhodnější finanční produkty či služby s ohledem na konkrétní životní situaci

2. Plánování a správa osobního/rodinného rozpočtu

- znalost různých typů příjmů a výdajů (plat, mzda, hrubý/čistý příjem, daně, pojištění atd.)
- znalost principů finanční rovnováhy (příjmy/výdaje, finanční toky, přebytek/schodek rozpočtu, aktiva/pasiva, vyrovnávání rozpočtu)
- schopnost vést rozpočet a stanovovat finanční cíle, plánovat výdaje, spořit
 - individuální potřeby – posouzení nákladů na základní potřeby, zábavu a volný čas, přehled o výdajích, prioritizace výdajů, posouzení jejich finanční (ne)výhodnosti apod.
 - domácnost a rodina – přehled o platbách spojených s bydlením, evidence plateb, plánování nákupů, spotřební chování
 - společenská odpovědnost – schopnost zasadit své jednání do širšího kontextu společenské odpovědnosti (životní prostředí, podpora zdraví atd.)
- schopnost určit priority výdajů při omezeném rozpočtu

3. Posouzení rizik a očekávaného zisku

- schopnost posoudit různé finanční produkty z hlediska výše úrokové sazby a RPSN (vklady, úvěry)
- znalost principů jednoduchého a složeného úrokování
- znalost rizik u různých typů finančních produktů, zejména úvěrů (úroková sazba, inflace, úvěrové riziko, rizika spojená s nesplácením úvěru)
- znalost důsledků nesplácení finančních závazků i možných způsobů řešení předlužení

4. Svět peněz

- znalosti širších finančních souvislostí
 - vědomí toho, že člověk má vždy volbu, jak naloží s penězi
 - faktory a vlivy působící na finanční rozhodování (reklama a vrstevníci, osobní postoje a hodnoty, tendence k impulzivnímu jednání, přehnanému riskování apod.)

- nepoctivé praktiky obchodníků a jak je rozpoznat
- znalost práv a povinností spotřebitele, právní dokumentace související s nákupy
- trestné činy spojené se světem financí (úvěrové podvody apod.)

Možnosti řešení

Klíčovým nástrojem pro zvyšování úrovně finanční gramotnosti občanů je vzdělávání a osvěta. V současné době v České republice neexistuje systematická podpora rozvoje této gramotnosti u dospělé populace. Některé principy nacházíme pouze u vzdělávacích programů pro počáteční vzdělávání (rámcové vzdělávací programy). Velký potenciál pro působení na dospělé představují různé neziskové a jiné organizace, které dospělým nabízejí vzdělávací aktivity nebo poradenství. Tyto organizace mohou rozpoznat potřeby dospělých v této oblasti a nabídnout jim podporu, případně poskytnout pomoc. Může jít o samostatné vzdělávací kurzy k tématu financí a finančního rozhodování, rozvoj dílčích dovedností souvisejících se správou financí v rámci služeb, které již nabízejí, případně poskytnutí přímé podpory při řešení každodenních situací. Dále je možné připravit pro cílovou skupinu aktivitu, která bude kombinovat rozvoj dovedností z oblasti finanční gramotnosti s dovednostmi z jiných oblastí.

O dokumentu

Text vznikl v projektu Evropská agenda pro učení dospělých (2022). Více o projektu na www.eaal.cz.

Financováno Evropskou unií. Text odráží výhradně názory a stanoviska autorů, a nikoli názory a stanoviska Evropské unie nebo Evropské výkonné agentury pro vzdělávání a kulturu. Evropská unie ani poskytovatel grantu za uváděné názory a stanoviska nenesou odpovědnost.